

Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv Belgelerine Göre Hatay Meselesinin Cenevre'ye Taşınması ve Çözümlemesi (1936-1939)

Transfer of the Hatay Issue to Geneva and its Resolution Based on the Turkish Diplomatic Archive Documents of the Ministry of Foreign Affairs (1936-1939)

Olca ÖZKAYA* - Volkan PAYASLI*

Öz

Tarihte 1918-1939 yılları arasında kapsayan, dünyada küresel olduğu gibi bölgesel etkileriyle de uzun ve kısa vadede siyasal eğilimler, dengeler ve güç merkezleri üzerinde belirleyici oranda büyük etkiler yaratmış olan süreç Türk dış politikasında da önemli bazı sorunların odağa taşınmasına yol açmıştır. Bu iki savaş arası dönemde Türk dış politikasının önemli konuları arasında Hatay meselesi de yer almıştır. Sorunun kesin çözüme kavuşmasında ulusal, yerel ve uluslararası ölçekte basın-yayın yoluyla propaganda oluşturma, kültürel etki yaratma gibi yöntemlerin yanı sıra siyasi/diplomatik anlamda da oldukça etkin ve direngen birçok çaba gösterilmiştir. Nitekim Türkiye'nin Hatay'ın önce bağımsızlığı daha sonra ise Türkiye'ye iltihakına giden süreçte gösterdiği diplomatik başarı özellikle Türk Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivinde tasnif edilmiş önemli birçok evrak üzerinden incelenebilmektedir. Hatay meselesi farklı türden arşiv belgeleri çerçevesinde ele alınmış çok sayıda akademik ve bilimsel çalışma kapsamında incelenmiş olmasına karşın bu çalışma Hatay meselesi ile ilgili daha önce ortaya konulmuş yayınlarda yer almayan Türk Dışışleri Bakanlığı Diplomatik Arşivinde bulunan belgelerin konu çerçevesinde incelenmesi ve yorumlanmasına odaklanmıştır. Çalışmada söz konusu arşiv belgeleri ekseninde Hatay meselesinin çözümü bağlamında ortaya konulması amaç edinilmiştir. Bu bağlamda sorunun çözümüne giden yolda Atatürk'ün hassasiyetle altını çizdiği yurtta sulh ve cihanda sulh mottosunun esas alındığı Türk dışışlerinin diplomatik başarısı kayıtlar üzerinden incelemeye alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cenevre, Dışışleri Bakanlığı, Diplomatik Arşiv, Fransa, Hatay, Suriye.

Abstract

The process, which covered 1918-1939 had a significant impact on the political tendencies, balances and power centers in the world in the long and short terms with its global and regional effects, led to the focus of some important problems in Turkish foreign policy. During the in-

Makale Geliş Tarihi: 20.01.2023. Makale Kabul Tarihi: 20.11.2023.

Araştırma Makalesi / Künye: ÖZKAYA, Olca – PAYASLI, Volkan, "Dışışleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşiv Belgelerine Göre Hatay Meselesinin Cenevre'ye Taşınması ve Çözümlemesi (1936-1939)", Gazi Akademik Bakış Dergisi (GABD), Sayı: 33, Cilt: 17, Aralık 2023, s. 1-20

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-mail: oozkayaister@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8907-6997.

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, E-mail: volkan_payasli@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7495-9711.

gazi

Akademik
Bakış

1
Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

terwar period, the Sandjak of Alexanderetta/Hatay question was among the important issues of Turkish foreign policy. In addition to methods such as creating propaganda and creating cultural influence on the national, local and international scales, many effective and persistent efforts made in the political/diplomatic sense in order to find a definitive solution to this problem. Thus, the diplomatic success of Turkey in the process of Hatay's first independence and its accession to Turkey can be examined through many important documents classified in the Diplomatic Archives of the Turkish Ministry of Foreign Affairs. Although the Hatay question had been examined within the scope of many academic and scientific studies which had handled within the framework of different types of archival documents, this study focuses on the examination of the archival documents that had not been included in the previous publications on the Hatay question. The aim of the study is to reveal the processes of the solution of the Hatay question, on the axis of the archival documents which had been recently made accessible. In this context, the diplomatic success of the Turkish Foreign Ministry, based on the motto of peace at home and peace in the world, Atatürk emphasized sensitively on the way to the solution of the problem, that will be examined in the light of the documents.

Key Words: Geneva, Ministry of Foreign Affairs, Diplomatic Archive, Fransa, Hatay, Suriye.

Giriş

Uluslararası ilişkilerde küresel ve bölgesel ölçekte gelişen diplomatik ve siyasi değişim, stratejik güçler arasındaki rekabet alanları ve kulvarları genellikle ülkelerin dış politikalarının belirleyici unsurları arasında yer almaktadır. Bu yaklaşımla iki savaş arası dönemde Türk dış politikasının odağında yer alan Hatay meselesi de esasında bu yönde bir değişim süreci ekseninin de etkisiyle yol almış ve çözüme ulaşmıştır. Konu farklı birçok akademik çalışmada ele alınmış olsa da buradaki ile oluşturulmak istenen ayır edici katkı meselenin çözümünde dış politikadaki yöntem ve uygulamalarla taraflar arasındaki diplomatik mücadeleyi gözler önüne sermektir. Bu katkı bu çalışma ile ilk defa kullanılacak olan Türk Dışişlerinin diplomatik arşiv belgeleri ile sağlanabilecektir. Öyle ki bu diplomatik mücadelede taraflar her ne kadar Türkiye ve Fransa olsa da kimi zaman diğer bazı ülkelerin de diplomatik ağda yer aldığı ya da yer almak durumunda kaldığı görülmüştür. Burada özellikle Rus ve Baltık dış politikasına dair önemli yazışmalar söz konusu tarihsel süreci siyasi dengeler çerçevesinde anlamak açısından dikkate değer olacaktır. Çalışmanın ana hareket noktasını oluşturan bu diplomatik mücadele sahası diğer birçok çalışmadan farklı olarak Türk Dışişlerinin diplomatik arşivi üzerinden konu ile ilgisi açısından tespit edilen yazışmalar çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu bağlamda makalede 20 Ekim 1921 tarihindeki Ankara Antlaşması ile özel bir idareye kavuşan ancak Türkiye'den ayrı kalan Sancağın Hatay meselesi ekseninde özellikle 1936 yılı ve sonrası Fransa'nın kontrolünde yürütülen uluslararası kamuoyunda oluşturulan tek taraflı ve olumsuz propagandalara karşı Türkiye'nin dışişlerinde başlatılan karşı diplomatik mücadelenin her türden nasıl yürütüldüğü, konunun Cenevre'ye taşınması, iddialar ve uzlaşma sürecinin gelişim seyri mercek altına alınacaktır.

giriş

Hatay Meselesinin Milletler Cemiyetine Taşınması: İddialar ve Uzlaşma (1936-1937)

İki dünya savaşı arası dönemde yöresel, bölgesel ve uluslararası konjonktür Fransa'nın Suriye üzerindeki denetimini zorlaştırmıştır. Yerelde Suriye milliyetçilerinin bağımlılık talebi, bölgesel bazda İngiltere'ye karşı Mısır ve Irak'ta çıkan ayaklanmalar nihayetinde Almanya ve İtalya'nın revizyonist tutumu Fransa'nın Suriye'deki parti temsilcilerini Paris'e çağırıp müzakerelere girişmek zorunda bırakmıştır. Mayıs ayında Fransa'da yapılan seçimleri liberal-sol eğimli Halk Cephesi kazanmış ve ardından Fransa-Suriye Dostluk ve İttifak (Bağımsızlık) Antlaşması 9 Eylül 1936'da Paris'te imzalanmıştır. Bu antlaşma Kasım ayında yapılması öngörülen seçimlerden sonra Suriye Mebuslar Meclisi tarafından tasdik edildikten sonra yürürlüğe girecektir. Antlaşma metni içerik olarak 1930'da İngiltere-Irak arasında imzalanan antlaşmanın benzeri mahiyetindeydi. Suriye ve Lübnan'a özerklik tanıırken, İskenderun Sancağına dair bir hüküm yoktu. Ancak sızan haberler Sancak'ın Suriye hudutları içerisinde gösteriliği yönündeydi. Bu ortamda Irak Hariciye Nazırı Said Paşa, İstanbul'a uğramıştır. Başvekil İsmet İnönü, Irak Hariciye Nazırı ile yaptığı görüşmede, Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiş ardından da Sancak meselesinin iki ülke arasında kesin olarak çözümlenmesini temenni etmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Hatay'ın bağımsızlığı yönünde Cumhurbaşkanı Atatürk'ten talimat alarak Galata rıhtımından Cenevre'ye hareket ederken Fransız gazetecilere bir demeç vermiştir. Demeçte, Fransa'nın yaptığı muahedede çoğunluğu Türk olan 280.000 nüfuslu İskenderun ve Antakya mıntıkası için de bağımsız bir idare öngörüldüğünü ümit etmek istediğini belirtmiştir.¹ 23 Eylül'de Paris'ten dönen ve İstanbul'a uğrayan Suriye heyeti reisi Haşim el Atasi, Sancak'ın hak ve yükümlüklerinin Suriye'ye geçtiğini ifade ederken ertesi gün Suriye Heyeti Sekreteri Naim Antaki Türkiye-Suriye ilişkilerini gerginleştirmeme adına İskenderun meselesinin yeni hükümet iş başına geçince kardeşçe çözümleneceğini beyan etmiştir. Bu doğrultuda Türk basınında bu ifadelere yönelik memnuniyetsizlik ve İskenderun'a dair düşünülen manda yönetiminin kabul edilemez olduğu, Sancak'taki Türklerden azınlık olarak bahsedilemeyeceği şeklinde haberler yer almaya başlamıştır.² Antakya'dan Ankara'ya gelen kuva-yı milliyeci Tayfur Sökmen ile Antakya Yenigün gazetesi yazarı ve sahibi Selim Çelenk Türk yetkililerden Hatay da-

- 1 Serhan Ada, *Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 104-109; Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, 530-533; "Dışişleri Bakanımızın Ehemmiyetli Beyanatı", *Kurun*, 12 Eylül 1936, s.4; "Türk-Fransız Anlaşması İmzalandı", *Akşam*, 10 Eylül 1936, s.2; *Kurun*, 10 Eylül 1936, s.1; *Kurun*, 11 Eylül 1936, s.1; *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 030.10.10.0/22.501.23; Ahmet Asker, "Misak-ı Milli'den Anavatan'a: Sancak Meselesi ve Çözümü", *Yeni Türkiye*, 93/2017, s. 1105-1116.
- 2 *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1936 "Suriye Heyeti Yan Çiziyor", *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1936, s.1; *Ulus*, 25 Eylül 1936, s.1.

Arşiv

Akademik
Bakış

3

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

vasının resmi olarak sahiplenmesini ve sonlandırılmasını talep etmişlerdi. Antakya'ya döndüklerinde de Ankara'nın direktifleri doğrultusunda da mitingler düzenlemişlerdir.³

Aras, 26 Eylül'de Milletler Cemiyeti Meclis toplantısında manda meselesinin konuşulurken Sancak konusunu gündeme taşımıştır. Konuşmasında Suriye'de uygulanan rejimin Türk çoğunluğunun ikamet ettiği İskenderun ve Antakya mıntikasını içine aldığı, Fransız Hükümetinin bu bölgeyi kendi işlerini bizzat kendilerinin görmesini temin eden bir muameleden istifade ettireceğini ümit ettiğini ifade etmiştir. Konuşmasının devamında “İskenderun ve Antakya mıntıklarına bu suretle verilecek imkânında Fransa ile Türkiye arasındaki samimi münasebetlerde ayrı bir bağ teşkil etmesini temenni eylerim.” demiştir. Bundan sonra Fransız delegesi Vienot söz alarak 1921 senesinde İskenderun Sancağı için tanınan muhtariyetin Suriye Devleti tarafından katıyen riayet edileceğini böylelikle Türkiye'nin bütün haklarının korunacağını aktarmıştır. Son olarak da İskenderun Sancağının muhtariyetinin Alevi ve Dürzi muhtariyetlerine örnek olacağını, antlaşmanın tanınması ile Suriye'nin bütünlüğünün sağlanacağını ileri sürmüştür.⁴

Milletler Cemiyetinde Sancak meselesinin sürüncemede kalmasına izin vermek istemeyen Ankara Hükümeti, 9 Ekim 1936'da Paris Büyükelçisi Suat Davaz aracılığıyla Fransa Dışişleri Bakanı Delbos'a nota vermiştir. Notada daha önce Türkiye ile Fransa arasında yapılan antlaşmaya riayet edilerek Suriye'ye verilen bağımsızlığın halkın çoğu Türk olan Sancağa da tanınması istenmiştir. Ayrıca savaş koşulları nedeni ve Fransa'nın bölge halkının kültürel varlığını koruyacağı sözü ile 1921'de İskenderun Sancağının Fransa'ya bırakıldığı belirtilmiştir.⁵ Bu gelişmelerin ardından Atatürk, bölgenin Türklüğünü ön planda tutmak amacıyla Sancak'a Hatay ismini verme girişiminde bulunmuştur. Bu girişimdeki temel amaç dünya kamuoyunu Sancağın çoğunluğunu oluşturanın Türkler olduğuna inandırmaktı. Bu maksatla 22 Ekim 1936 tarihli Cumhuriyet gazetesine bölgenin coğrafi ve tarihsel olarak Türk olduğunu anlatan makalelerini İsmail Müştak Mayakon imzası ile yayımlatmıştır.⁶ Ekim ayı boyunca Türk basınında Sancağın çoğunluğunu

3 Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, s.29-30; Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya, 1997, 65-66; Sarah D. Shields, *Identity Politics and European Diplomacy In The Middle East On The Eve Of World War II*, Oxford Universty Press, 2011, s.31.

4 *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1936, s.1; İskenderun-Antakya Meselesi, Ankara, 1936, s, 9-11; *Ulus*, 29 Eylül 1936, s.1.

5 Yusuf Sarıay, “Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)”, *ATAM Dergisi*, , C 12, Sayı 34, 1996, s.12; *BCA*, 30.10.0.0/224-510-12.

6 İsmail Müştak Mayakon, “Hata-Hatay ve Oronte-Uratube, Harita Üzerinde Mukayeseli Bir Etüd”, *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1936, s.1; Utkan Kocatürk, “Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma”, *AAMD*, C I, S 3, Temmuz 1985, s 727-728; Afet İnan, *Atatürk'ten Mektuplar*, TTK, Ankara, 1989, s.34-36; Pierre Bazantay, *Conflic De Nationalites Au Proche-Orient, (Le Sandjak D'Alezandrette 1934-1939)*, Ed. Armenag Aprahamian, (Membre Du Conseil National Armenien), La France Et La Question D'Orient, Rapport Nu. 3, <http://www.haybachdban.org/Armenie-Occidentale/Departement-Interieur/Analyse/LESANDJAK-D-ALEXANDRETTE-Rapport-N%C2%B03.pdf> s 15-18.(04.11.2012)

görsel

Türkler oluşturduğu, bağımsız olma fikri ve bölge halkının Arap milliyetçilerinin ve Fransız idarecilerinin yaptığı zulümler ele alınmıştır. Bu gelişmelerin ardından Atatürk- daha önce Tayfur Sökmen'in- Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a bizzat Hatay meselesi ile ilgilenmesini emretmiştir.⁷

Atatürk, meseleyi ilk defa resmi manada 1 Kasım 1936'daki açılış konuşmasında Meclis'e taşımıştır.⁸ Ertesi gün Atatürk, Celal Bayar aracılığı ile Tayfur Sökmen'i Çankaya Köşkü'ne çağırarak kendisine Antakya- İskenderun ve havalisinin ismi bundan böyle Hatay, cemiyetinizin adı da Hatay Egemenlik Cemiyet'i olacak demiştir. Cemiyetin Umumi Reisi Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Kâtibi Umumisi Emniyet Umum Müdürü Şükrü Sökmensüer olmuştur. Mersin, Dörtüol, Hassa ve Kilis'te şubeleri açılmıştır.⁹ 9 Ekim'de Fransa'ya verilen notanın cevabı 10 Kasım'da gelmiştir. Fransız Dışişleri Bakanı Delbos, Suriye'nin bir parçası olan Sancak ile ayrı bir antlaşma imzalamasının uluslararası hukuka aykırı olmasının yanı sıra Suriye'nin toprak bütünlüğüne zarar vereceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Türkiye, Ankara İtilafnamesini temel alarak 17 Kasım'da ikinci bir nota gönderse de Fransa'dan olumsuz cevap gelmiş ve Fransa tarafında davanın Milletler Cemiyeti'nde ele alınması istenmiştir.¹⁰ Bu sırada Suriye'ye bağımsızlık tanıyan antlaşma gereği Kasım ayında Suriye Meclisi için seçimlerin yapılması gerekmektedir. Sancağın ileri gelenleri başta Tayfur Sökmen olmak üzere seçim konusunu görüşmek için Ankara'ya gitmiştir. Lozan Palas Otelinde seçime katılıp katılmama konusunda gerçekleşen toplantıda Hariciye Vekâleti Umumi Kâtibi Numan Menemencioğlu, Maarif Vekili Saffet Arıkan, Başbakan İsmet İnönü, Hatay Türklerini temsilen Tayfur Sökmen ve Selim Çelenk yer almaktaydı. Şu ana kadar yapılan seçimlerde İskenderun Sancağının Suriye'nin bir parçası olduğu düşüncesi ile mebus seçilerek Şam Meclisine gönderiliyordu. Bu sebeple Sökmen ve arkadaşları yeni oluşan koşullar çerçevesinde seçimlere katılmamanın Hatay'ın istiklali için önemli olduğu tezini ileri sürmüşlerdir. Uzun süre yapılan görüşmenin neticesinde Suriye seçimlerine katılmama kararı alınmış ve bu karar Hatay'ın en ücra köylerine kadar yayılmıştır.¹¹ 1936 yılında bağımsız Hatay topluluğu tarafından, Fransızca olarak çıkarılan *Sancak'ın Bağımsızlık Mücadelesi* (Le Sandjak Lutte Pour Son Independance-1936) başlıklı broşür, Hatay'da yaşanan hadiseleri en iyi şekilde özetlemektedir. Broşürde, çok sayıda polis ve jandarmanın, kamu düzeni ve huzurunun sürdürülmesi bahanesiyle Sancak'a gönderilmiş olduğu, kol-

7 Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, YKY, 2016, s.529-536.

8 *TBMM Zabıt Ceridesi*, D 5, C 13, 1 Kasım 1936, s.6-7; *Akşam*, 2 Kasım 1936, s.1.

9 Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, TTK, 1992, s.95; Hulki Öcal, *Hatay Savaşı*, Desen Matbaa, Ankara, 1953, s.77; Volkan Payaşlı, Sancak'tan Vilayete Hatay (1921-1960), ATAM, Ankara, 2017, s.36.

10 *Akşam*, 14 Kasım 1936, s.1; Soyak, a.g.e, s.538-540.

11 Sökmen, a.g.e, s.94; Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara, TTK, 1991s.31; Afet İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler*, İş Bankası, İstanbul, 2011, s.239; Selim Çelenk, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya, 1997,s. 67-68; Hamdi Selçuk, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Eski Günleri*, İstanbul, Sucuoğlu Matbaa, 1972,s.82-83.

luk kuvvetlerinin, köy ahalilerine korku salarak devriye gezmekte oldukları belirtilmiştir. Broşürün ilgili konuyla ilgili kısmında korku vasıtasıyla, Türklerin seçime katılması için gecikmiş borçlarının gündeme getirildiği ve bu bahaneyle çok sayıda köylünün tutuklandığı hakkında bilgiler yer almıştır. Aynı zamanda Fransızların, köylüleri sandıklara gitmeye zorlamak için köylere, köylüleri dövmek üzere kamyonlarla jandarma müfrezeleri gönderdiği, köylülerden bazılarının ise kaçmak için en küçük fırsatı bile değerlendirdiği, jandarmaların ise arkalarından ateş etme konusunda hiç tereddüt etmedikleri yönünde dikkat çekici ayrıntılara yer verilmiştir.¹² Sancakta seçim zamanı kanlı hadiseler yaşanmış ve protestolar sırasında iki Türk genci hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Türkiye'nin Paris Büyükelçisi vasıtasıyla 4 Aralık'ta Fransız Hükümetine uzun bir nota verilmiştir.¹³ Hatay'da seçim dolayısı ile yaşanan hadiseler üzerine Ankara Hükümeti konuyu Milletler Cemiyetine taşımak istemiş ve bu bağlamda 10 Aralık'ta Hariciye Nazırı Tevfik Rüştü, Hasan Rıza, Abdurrahman Melek, Numan Menemencioğlu başkanlığındaki heyet Cenevre'ye gitmiştir.¹⁴ 15-16 Aralık'ta konsey toplantısında İsviçre temsilcisi Sandler raportör tayin edilmiş ardından olayları yerinde incelemek üzere İsveç, Norveç ve Hollanda'dan birer temsilci olmak üzere 3 gözlemcinin yılsonu Sancağa gitmesine karar kılınmıştır. Ayrıca Fransa meselesinin çözümlenmesine kadar 1936 Suriye Bağımsızlık Anlaşmasının onaylanmasının ertelenmesini de kabul etmiştir. Bu durum Türkiye açısından büyük bir zaferdi. Ancak Fransa ile Türkiye'nin çeşitli konularda mutabık olmaması üzerine toplantı 1937 yılının Ocak ayına ertelenmiştir.¹⁵ Hatay, konusunda ısrarcı olan Atatürk, Başvekil İsmet İnönü'ye 13 sayfalık bir metin göndermişti. Metinde özetle bölgenin Türklüğünün sorgulanamayacağını aynı zamanda Hatay'dan vazgeçilemeyeceğini kesin bir dille belirtilmiştir.¹⁶

Gözlemci heyetin Türkiye'ye varışı ile Hariciye Vekili Rüştü Arasın da Paris'ten dönüşü aynı zamana denk gelmiştir.¹⁷ Heyet incelemelerde bulunurken binlerce Türk kar, yağmur ve fırtınaya aldırış etmeden istiklal istiyoruz diye bağırıyorlardı. Bu durum 150'liklerden Antakya Lisesi edebiyat öğretmeni olan Ali İlmi Fani'nin *Azametli ve Dehşetli Nümayişte Hatay Türkleri Müşahit Heyeti Önünde* adlı şiirine aynı zamanda Tarık Mümtaz

görsel

- 12 *Le Sandjak Lutte Pour Son Independance-1936 (Sancak'ın Bağımsızlık Mücadelesi)*, Bağımsız Hatay Topluluğu, 1936, Antakya, s.1.; Akşam, 17 Aralık 1936: BCA, 490.1.0.0/594.53.1. Ayrıca bkz.: Haktan Birsal ve Olca Özkaya Duman, "Le Sandjak Est Turc (Sancak Türktür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı", *Atatürk Yolu Dergisi*, 49, Güz 2012, s. 343-366.
- 13 Yaşananlar "Habibneccar Olayı" şeklinde anılarda yer almıştır. Bkz. Çelenk, age, s.70-71; Melek, a.g.e, s.35; Soyak, a.g.e, s.544-545; *Cumhuriyet*, 9 Aralık 1936, s.1; Seçime katılmayan Türklere yapılan baskılar için bkz: Akşam, 15 Kasım 1936, s.1.
- 14 Melek, a.g.e, s. 36; *BCA*, 30.18.1.2/71-1-2.
- 15 Ada, a.g.e,s. 122-123; "Sancağa Bir Heyet Gidiyor", *Akşam*, 17 Aralık 1936, s.1.
- 16 Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.28, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015, s.369-370; Ayrıca bkz. *Milliyet*, 22 Ocak 1990, s.1.
- 17 *Cumhuriyet*, 2 Ocak 1937, s.1.

Göztepe'nin *Aslan Sürüleri Şehre İndiler* başlıklı makalesine yansımıştır.¹⁸ Atatürk, yaşananlara kayıtsız kalmayarak Eskişehir'de devlet erkânları ile yaptığı toplantıdan sonra 7-8 Ocak 1937'de askeri birlikleri denetlemek üzere güney seyahatine çıkmıştır. Böylelikle Cenevre toplantısı öncesi Türkiye'nin Hatay konusunda ısrarlı olduğu izlenimi yaratılmıştı. Atatürk'ün bu seyahati Fransız ve İngiliz basınında büyük bir yankı bulmuştur.¹⁹

21 Ocak'ta Cenevre'deki toplantıda Hatay meselesini tekrar ele almak üzere Tefvik Rüştü Aras, Numan Menemencioğlu ve Hasan Rıza Soyak yer almıştır.²⁰ Fransızlar Sancağın dış işlerinde Suriye'ye bağlı kalması ve resmi dilin Arapça olması, bölgenin denetiminin Milletler Cemiyetince sağlanması yönünde ısrarcı olmuşlardır. Atatürk ise Hatay'ın tamamen bağımsız ve orada resmi dilin Türkçe olması hususunda taviz verilmemesini, bu ilkeler kabul edilmezse meseleyi halletmeksizin açık bırakılmasını Aras'a bir telgrafla bildirmiştir.²¹ Uzun süren tartışmalardan sonra varılan antlaşmanın temel ilkelerini İsviçreli raportör Sandler, 27 Ocak 1937 tarihinde açıklamıştır. Buna göre; Sancak, iç işlerinde serbest dış işlerinde Suriye'ye bağlı ayrı bir varlık olacaktır. Resmi dil Türkçedir. İkinci bir dilin kullanımı Milletler Cemiyeti tarafından belirlenecek, Milletler Cemiyetinin atayacağı Fransız delegesi Sancağı denetleyecektir. İlaveten Sancak askerden tecrit edilip yerel polis örgütü kurulacak, Türkiye İskenderun Limanından faydalanacak, Sancağın Statü ve Anayasası Milletler Cemiyetinin onayıyla yürürlüğe girecektir.²² Bu karar üzerine Türkiye ve Hatay'da kutlamalar ve mitingler yapılması için 28 Ocak'ta İçişleri Bakanlığı, valiliklere ve müfettişliklere talimat göndermiştir. Talimatta, mitinglere resmi mahiyet vermemek için gösteriler Cumhuriyet Halk Partisi, Halkevleri ve Belediyelerce gerçekleştirilecektir. İlk, orta ve yükseköğretim öğrencilerinin gösterilere katılması ve söylenecek nutuklarda Hatay'ın Türk olduğu, Sancaktaki Türklerin hayatlarını bağımsızlık içinde sürdürmelerinin medeni bir hak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Fransa ile dost geçinmek istendiği, Rusya, Romanya, İngiltere, Yunanistan ve Yugoslavya gibi dost ülkelerin Türkiye ile çalışması gerektiği, raportör Sandler için övücü cümlelerden esirgenmemesi gerektiği yer almaktaydı. Ayrıca söz konusu talimatta Suriye'de tahrik eseri olarak bazı talebelerin aleyhte çıkardığı gösterilere aldırış edilmeden cevap verilmemesi, tahriklere kapılmadan, yabancı düşmanlığında bulunulmadan mitinglerin yapılması istenmiştir.²³ 29 Mayıs 1937'de Sancak Statü ve Anayasası kabul edilmiş ve 29 Kasım'da yeni rejimin

18 Ali İlmi Fani, *Bir 150'liğin Mektupları*, Kitabevi, İstanbul, 1998, s.184; Öcal, a.g.e, s.137-140; Selçuk, a.g.e, s.80; Çelenk, a.g.e s.85; Antakya'da 60 bin Türk'ün katılımı ile yapılan gösterinin detayları için bkz: *Akşam*, 20-21 Ocak 1937; *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1937.

19 Soyak, a.g.e, s.572-582; *Akşam*, 6-7 Ocak 1937, s.1.

20 *BCA*, 30.10.0.0/222.499.4; *Akşam*, 21 Ocak 1937, s.1.

21 *Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)*, A IV-18-C, D 74-1, F-33-15; *CA*, A IV-18-C, D 74-1, F-27; *CA*, A IV-18-C, D 74-1, F-28; *CA*, A IV-18-C, D 74-1, F-28-2.

22 *BCA*, 30.18.1.2/71.4.15.

23 Hamit Pehlivanlı vd., *Türk Dış Politikasında Hatay (1918- 1939)*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, 2001, s.79-80.

Arşiv

Akademik Bakış

7

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

yürürlüğe gireceği, 15 Nisan 1938'de seçimlerin yapılması ile Hatay'da 40 kişilik bir parlamentonun oluşturulacağı belirlenmiştir.²⁴ Suriye'de ise yaşananları tepki ile karşılamıştır. Cenevre kararının protesto etmek için şehir meydanında gösteri yapılmış dükkanlar kapatılmış Arapların yayını organı olan El Kabes ise yaşananları felaket olarak değerlendirmiştir.²⁵ Suriye'de çıkan El Liva gazetesi Sancak antlaşmasının kanla karşılanacağını yazarken Suriye basınının tamamı Cenevre antlaşmasından bütün Arap âlemini sorumlu tutmuşlardı. 3 Haziran'da Şam Meclisi, Milletler Cemiyeti tarafından yapılan anayasayı tanımadığını, Suriye'nin bütünlüğüne zarar verecek hiçbir çözümü kabul etmediğini, İskenderun Sancağının Suriye'nin ayrılmaz bir toprak parçası saydığını bir bildiri hâlinde yayınlamıştır.²⁶ Suriye'nin Sancak Muhafızı Hüsnü El Barazi evinin önünden geçen Arap milliyetçilerine, “İskenderun Araplarının şu güzel ve vatani tezahürleri, Allah'ın izniyle Arap kalacak olan Sancağın Araplığına kuvvetli yeni bir delildir... Netice ne olursa olsun Suriye'nin hakkı ölmeyecektir. 70 milyon Arap sizinleedir. Hakkınızı müdafaa edecek ve lüzumunda sizin için kan dökenecektir. Başınızın üstünde dalgalanan şu dört renkli bayrağı buradan ne Milletler Cemiyeti ne de başkası indiremez” demiştir.²⁷ El Kabes gazetesi “İskenderun Araplığını Nasıl Muhafaza Edebiliriz?” başlığı altında Suriye hükümetine 10 maddelik bir teklifte bulunmuştur. Teklifte, Müstakil Sancak Reisinin Arap olması, Arap mekteplerinin açılması, Sancak halkı için Suriye'deki liselerde ücretsiz yatılı okul imkânı sağlanması, Sancağa Arap milliyetçisi öğretmenleri göndermek, Suriye Meclisindeki Sancak mebuslarının Suriye milletini temsil addetmesi için maaş bağlanması, Sancak'ta hayır cemiyetleri ve kulüpler açarak orada Araplara faydalı olacak konferanslar verilmesi yer almaktaydı.²⁸

1 Kasım 1937'de Atatürk, Meclis konuşmasında yeni rejimin Hatay'da uygulanmasını sabırsızlıkla beklediğini, Türk-Fransız dostluğunu da “Türk-Fransız münasebetlerinin dilediğimiz yolda inkişafına, Hatay işinin iyi bir yönde yürümesi, esash bir ölçü ve âmil olacaktır kanaatindeyim” şeklinde özetlemiştir.²⁹ 29 Kasım'da yeni Hatay rejiminin yürürlüğe girmesinin ardından Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Hatay'a yolladığı telgrafta halkevleri tarafından kutlama töreni tertip edilmesini, törende Hatay tarihinden, coğrafyasından, yeni rejimden ve bu yeni rejimin Hatay'a vadettiği özgürlüklerden bahsedilmesini aynı zamanda Araplara karşı saldırgan bir üslubun kullanılmamasını istemiştir.³⁰ Hatay'ın milli yayın organlarının başını çektiği

24 Anayasanın tam metni için bkz. *Akşam*, 29 Mayıs 1937, s.1; *Akşam*, 30 Mayıs 1937, s.1; *Yeniğün*, 30 Mayıs 1937, s.1.; *Yeniğün*, 1 Haziran 1937, s.1.

25 *Yeniğün*, 20 Haziran 1937, s.1; *Yeniğün*, 25 Haziran 1937, s.1.

26 *Yeniğün*, 30 Mayıs 1937; *Yeniğün*, 1 Haziran 1937; *Yeniğün*, 2 Haziran 1937; Sökmen, a.g.e, s.10-11.

27 *Yeniğün*, 5 Haziran 1937, s.1.

28 *Yeniğün*, 12 Haziran 1937, s.1.

29 *TBMM Zabıt Ceridesi*, C 20, D, V, 1 Kasım 1937.s.8; *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C 1-3, ATAM, Ankara, 2006, s.417.

30 *BCA*, 490.1.0.0/3.15.44.

Yenigün gazetesi 29 *İkinciteşrin 1937 Bayram Programı* başlığı altında 13 madde halinde kutlama programını büyük bir sevinçle okuyucu ile paylaşmıştır.³¹ Yeni rejimin hayata geçmesi Hatay Türkleri tarafından büyük bir coşku ile kutlanırken Arap milliyetçilerinin taşkınlıklarına vesile olmuştur. Suriye Bayrağının Sancak'tan indirilmesi³² üzerine Suriye basını Sancağın Suriye'nin ayrılmaz bir parçası olduğu, *El Kabes* ve *Fetel Arab* gazeteleri de 29 Kasım'ın Suriye için matem günü olduğu yönünde Türkiye ve Fransa'yı eleştiren yayınlar yapmıştır.³³ Bu olaylar yaşanırken Hatay'da bulunan seçim komisyonu Fransız memurları ile iş birliği yaparak Türk nüfusunu diğer ekalliyetlerden az göstermenin yollarını aramış, vatandaşların istediği cemaate yazılma özgürlüğüne sınırlayan 87 maddelik seçim yönetmeliğini 10 Aralık'ta Milletler Cemiyeti Meclis başkanına sunmuştur. Aynı zamanda hazırlanan seçim taslağının bir örneği bilgi edinmesi açısından 15 Aralık'ta Türk Hükümetine gönderilmiştir. 16-24 ve 25 Aralık'ta Türk Hükümeti, seçim yönetmeliğine yönelik protesto metnini Milletler Cemiyeti'ne göndererek seçim yönetmeliğinin Türkiye ile iş birliği hâlinde düzenlenmesini, her vatandaşın istediği cemaate yazılmasını talep etmiştir. 29 Aralık'ta da Türkiye-Fransa arasında 1930'da yapılan dostluk antlaşmasının yenisi yapılan kadar bozma kararını bildirmiştir. Hatay'da Türk halkı komisyonun hazırladığı rapor ve rapor üzerine verilen kararları protesto etmiştir.³⁴

Türk Hükümeti seçim komisyonu konusunda İran ve Rusya'nın desteğini arkasına almak istediği Tahran ve Moskova Büyükelçiliğine gönderdiği telgraftan anlaşılmaktadır. Tahran Büyükelçiliğine gönderilen telgrafta Hatay konusunda Fransız hükümetine verilen notanın özetinin arz edildiğinden, Cemiyet-i Akvam tarafından seçim yönergesi hazırlamak üzere Hatay'a bir komisyon gönderildiğinden bu komisyonda bir Türk ve Fransız gözlemci bulunması talep edilirken Fransız hükümetinin itirazı üzerine Heyetin gözlemci olmadan bölgeye gittiğinden bahsetmiştir. Ayrıca giden heyetin manda idarecileri ile hareket ederek seçim nizamnamesini hazırladıkları bu bağlamda Cemiyet-i Akvam komisyonunun Hatay'da Türk çoğunluğunun seçimi kazanmasına mâni olmak için Fransızların kurduğu plana açıkça alet olduğunun anlaşıldığı vurgulanmıştır. Yanı sıra komisyon hazırladığı talimatı Fransa'ya resmen tebliğ etme ve Türkiye'ye ise özetini gönderme sureti gibi bir prosedür garabetine düştüğü anlatılmaktadır. Telgrafın sonunda da vâzietin Hariciye Nazırlarına anlatılması Tahran Büyükelçiliğinden istenmiştir.³⁵ Hariciye Vekâletinin, Moskova Büyükelçiliğine gönderdiği telgrafta da aynı ibareleri görmek mümkündür. Belgede, Türkiye'deki basın ve ajanların Hatay'daki Fransız idarecilerin Türklere ve Türkiye'ye gösterdiği düşmanca

31 Yenigün, 8 Aralık 1937, s.1; Kutlamalar için bkz: *Kurun*, 30 Kasım 1937, s.1.

32 Bayrak olayı için bkz. *Yenigün*, 11 Aralık 1937, s.1.

33 *BCA*, 030.10.10.0/22.501.23.

34 *Yenigün*, 12 Aralık 1937, s.1; *Yenigün*, 17 Aralık 1937, s.1; Ada, a.g.e, s.147-149; Adil Dağıstan-Adnan Sofuoğlu, *İşgalden Katılma Hatay*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2008, s.78-79; *BCA*, 030.10.0.0/223.502.5; *Son Posta*, 28 Aralık 1937, s.1.

35 *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi*, (TDA) 571/34993/138024/15.

Arşiv

Akademik
Bakış

9

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

tutumun her gün haber edildiği belirtmektedir. Ayrıca seçime yönelik haksızlıkta “*Cemiyeti Akvam heyeti denilen ve intihap talimatını hazırlamaya memur edilen komisyonun tertip ettiği 87 maddelik broşür bize hiç haber verilmeden ve yalnız Fransızlarla teşriki mesai edilerek hazırlanmış ve intihabat neticesini Türkler aleyhine tağlit için mümkün ve mütesavver her türlü çareler derpiş edilmiştir*” ifadeleri ile aktarılmıştır. Aras, Cemiyet-i Akvam’a bağlı olan Türkiye’nin cemiyetin geleceği konusunda endişe duyduğunu samimi bir üslupla dile getirmektedir. Hatay konusunun çok çetin bir devreye ve müzakerelere mevzu teşkil edeceğini, Türkiye için çok hayati olan bu meselede Sovyetlerin bu işte şimdye kadar olduğundan daha dostane bir vaziyet almalarının zamanı geldiğini aktarmaktadır. Telgrafın devamında Türk-Fransız ilişkilerinin ciddi bir imtihandan geçtiğini aktaran Aras, Cemiyet-i Akvam kararlarının yapılmakta olduğu gibi Türkiye’nin aleyhinde olması halinde Fransa’ya karşı dostane hislerin muhafazasının mümkün olmayacağını, Cemiyet-i Akvam’ın geleceğinin de artık lakayt olmaktan başka bir işe yaramayacağını açıkça ifade etmiştir. Son olarak da Türkiye’nin mevzunun gelişimini sükûnetle aktarıp takip ettiğini vurgulamış aynı zamanda Sovyetlerle olan samimi dostluk ilişkilerine binaen, konu hakkındaki düşüncelerini zamanı geldiğinde Türkiye’nin Sovyet Hariciyesine aktardığı gibi kendilerine aktarmalarını talep etmiştir.³⁶ Bu gelişmelerden hemen sonra Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın, Türkiye’nin destek istemine ve seçimler hakkında Rusya’nın düşüncelerine dair telgrafını Hariciye Vekâletine göndermiştir. Apaydın, Sovyet Hariciye Komiseri Litvinof’u ziyaret ederek Hatay konusunu aldığı son şeklin Türkiye’nin gerek Fransa ve gerekse Cemiyet-i Akvam ile olan ilişkilerine etki edeceğini söylediğini, Litvinof’un da kendisine “*bu meselede meclisin kararı ne idi, Sancak’taki intihabat için 87 maddelik talimat yapan komisyonun salahiyeti ne kadardır bilmiyorum. Bunları sorup öğreneceğim. Fakat hatıra gelen komisyonun hazırladığı talimat Türkiye’yi memnun edecek halde değilse bundan meclise şikâyet olunabilir. Henüz vakit geçmemiştir. O komisyonda sizin de yok mu idi, yoksa bu şekle neden razı oldunuz*” dediğini aktarmaktadır. Apaydın da Türkiye’ye haber vermeden hazırladıkları talimatı Fransızların uygulamak istediklerini, Suriye’deki ajanlarının da açık bir şekilde düşman vaziyeti aldıkları cevabını vermiştir. Litvinof, Türkiye’ye nasihat verircesine Cemiyet-i Akvam’dan çıkmanın Türkiye’nin Almanya ve İtalya’ya katılmak istediği şeklinde yorumlanabileceğini ifade etmiştir. Apaydın, Türkiye’nin hukuksal zeminde izlediği haklı politikayı telgrafta şu sözlerle anlatmaktadır: *Fakat” tecavüze maruz kalınca da kendimizi müdafaya mecburuz. Sancak bizim hayati işimizdir. Fransa Cemiyet-i Akvam makinesini bir silah gibi aleyhimizde işletiyor*”. Telgrafın devamında Türk dış politikasının eleştirildiği görülmektedir. Litvinof, Türkiye’nin gayri resmi de olsa İspanya’daki milliyetçilerin başını çeken Franko Hükümeti ile ticari temasta

görsel

bulunmasından Rusya'nın rahatsız olduğunu belirtmiştir. Apaydın aydınlatıcı cevap vererek telgrafını şu şekilde sonlandırmıştır: “Bazı memleketlerin de yaptığı gibi dedim. Evet İngiltere, İtalya, Almanya gibi dedi. Fakat resmen tanımak değil gayrı resmi mümessilden bahsediyorum dedi. Evet canım defacto tanımış oluyorsunuz dedi. Ve sizin de orada mümessiliniz bulunacak mı diye sordu. Hayır dedim.”³⁷ Bu gelişmelerin ardından Aras hem Hatay seçimleri hem de Türkiye'nin Franko Hükümeti ile olan münasebeti hakkında detaylı bilgileri içeren bir telgrafi Moskova Büyükelçiliğine göndermiştir. Telgrafta Cemiyet-i Akvam ve Fransızlarla olan münasebetin tamiri için gerekli görünen istekler maddeler halinde sıralanmıştır. İlk olarak Seçim Komisyonu'na bir Türk ve Fransız delegesi ilave edilerek, seçim yönetmeliğin yenilenmesi istenmektedir. Bu yolun başarılı ile sonuçlanması için Cemiyet-i Akvam kararlarının kelime ve ruhunun tatbikinde Fransa ile mutabık kalınması ileri sürülmüştür. Maddeler arasında Franko Hükümeti ile olan ilişkilere değinilmesi dikkat çekicidir. Aras, Türkiye ile Franko Hükümeti arasındaki ilişkilerin yalnız ticari olduğunu, hükümeti resmi tanımının söz konusu bile olmayacağını, Sovyet Rusya ile dostluk hatırı için ticari menfaate bir süre feda etmeyi düşündüklerini ancak iktisadi durumun buna izin vermediğine değinerek, hayati olan bir gerekçe ileri sürmüştür. Söz konusu gerekçede Amerika'dan, İngiltere'den, Almanya'dan ve Çekoslovakya'dan Türkiye'ye gelen silahların karadan geçirmenin zor olduğu, geçenlerinde fakir ülkemize pahalıya mal olduğu vurgulanmıştır. Bu sebeple Franko Hükümeti Bükreş'teki gayri resmi temsilcisinin oradaki sefirimizle teması sayesinde asgari olarak gayri resmi bir ticaret memuru kabul edildiği halde Türkiye'ye mahsus silah ve mühimmata ilişmeyeceğini temin ettiğini aktarmıştır.³⁸ Hariciye Vekâletinin diplomatik başarısı sonunda Hatay konusunun Milletler Cemiyetine geldiği zaman Rusya tarafından destekleneceği Zekai Apaydın'ın 24 Aralık'taki gönderdiği telgrafa yansımıştır. Apaydın, Aras'ın verdiği son malumatı Rus temsilcisi Stomanyakof'a anlattığından onun da yaşananları Hariciye 'ye gelen Litvinof'a söylediğini belirttiği telgrafını, “müteakiben bana telefonla Litvinof'un selamını ve Cemiyeti Akvam'da mevzu bahs olunca Türkiye'nin Hatay işini en büyük dikkat ile edeceğini söylediğini anlattı. Franko'nun ticari mümessilini kabul etmemize amil olan mühimmat nakliyatını anlattıktan sonra Stomanyakof eyi amma bunun arkasından başka bir şey çıkarmasalar dedi. Ne çıkaracaklar. Anlaşılan Romanya'da bir ticaret mümessilleri varmış dedim. Muhavere böyle bitti. Serdettiğimiz esbabı mucibenin ehemmiyetini takdir eder göründü.” sözleriyle sonlandırmıştır.³⁹

37 TDA, 571/34993/138024/13.

38 TDA, 571/34993/138024/10.

39 TDA, 571/34993/138024/11.

Arşiv

Akademik
Bakış

11

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

Türkiye ve Fransa Diplomatik Mücadelesi: Hatay Meselesinin Çözümü Kavuşması (1938-1939)

Hatay sorununun Cenevre'ye taşınması esasında Türk-Fransız diplomatik mücadelesinin en önemli ve en son aşaması olarak değerlendirilebilir. Bu diplomatik görüşmeler sürecinde 24 Ocak 1938'de Tevfik Rüştü Aras, Cenevre'ye gitmiştir. Cenevre'de Fransız Hariciye Vekili Delbos ile görüşerek seçim nizamnamesinin adil bir şekilde hazırlanması adına ortak bir karara varmıştır. 27 Ocak'ta ise Hatay meselesini çözüme kavuşturmak üzere Milletler Cemiyeti yüzüncü toplantısını gerçekleştirmiş ve 31 Ocak'ta, seçim yasasının tadili için Belçika, İngiltere, Fransa, İsveç ve Türkiye'den birer temsilcinin olduğu Beşler Komisyonu göreve başlamıştır.⁴⁰ Sancak seçimleri Nisan 1938'de başlaması gerekirken gecikerek Mayıs 1938'in başına sarkmıştır. Öyle ki bu süreçte Fransız idarecilerin Türklere yönelik göstermiş oldukları baskı ve zoru altında seçimlerin durma noktasına geldiği de bilinmektedir. Özellikle seçim sürecinde Fransa, Suriye'de bulunan Hınçak ve Taşnak Ermenilerini ve Arap nüfusunu Hatay'a taşıyarak bunları seçmen olarak kaydetmiştir. Bu sayede bölgedeki Arap ve Ermeni nüfusunu artırmayı amaçlarken Fransa seçimlerde Türklere yana olan Alevi halkı da baskı altına almış, Türk listelerine kaydolmak isteyen seçmenlere gözdağı vermek için listelere yazılanların katledileceğine ilişkin propaganda oluşturmuştur. Bu süreçte Türklere seçmen sayısı az göstermeye çalışan Fransa'nın kışkırtmalarıyla Arap dünyasında Türkiye aleyhtarı propaganda faaliyetleri hız kazanmış, Fransa'nın propagandif tavrı bölgedeki etnik unsurlar arasında gerginliği tırmandırmıştır.⁴¹

Basın üzerinden de başlayan propaganda çalışmaları üzerine Atatürk, 19 Mayıs kutlamalarının akabinde vakit kaybetmeden Mersin ve Adana'ya askeri birliklerin denetimini gerçekleştirmek üzere bir seyahate çıkmıştır. Yaşanan gelişmeler üzerine bu seyahatle Fransa'ya gözdağı vermek ve bölgede güçlü bir Türk hâkimiyetinin varlığını vurgulamak amaçlanmıştır.⁴² Hatay davasının özellikle diplomatik mücadelede hukuksal tabanda haklılığını güçlendirme ve bu konuda uluslararası kamuoyunu bilinçlendirme çabalarının 1937 yılında olduğu gibi 1938 yılı itibarıyla da bir yönüyle devam ettiği görülmektedir. İlâveten söz konusu çabaların 1938 yılı gelişmeleri çerçevesinde cevap bulduğu ve olumlu sonuçlar elde ettiği ifade edilmelidir. Yukarıda da kısaca özetlenen seçim sürecine dair gelişmeler Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivlerine yansıyan belgeler üzerinden incelenebilmektedir. Bu konuda söz konusu arşivde çok sayıda bilgi ve belge bulunmaktadır. Bu bağlamda Moskova Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine 26 Ocak 1938

40 *Kurun*, 25 Ocak 1938, s.1.; *Kurun*, 27 Ocak 1938, s.1.; *Kurun*, 28 Ocak 1938, s.1, Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, YKY, 2016, s.608-609.

41 Feyza Kurnaz Şahin, "Hatay'ın Bağımsızlığı Sürecinde Türkiye ve Türklere Yönelik Olumsuz Propaganda Faaliyetleri (1938-1939)", *History Studies Dergisi*, 11/3, Haziran 2019, s.1093-1122, s.1093.

42 *Kurun*, 20 Mayıs 1938, s.1; *Atayolu*, 25 Mayıs 1938, s.1.

tarikh ve 19 sayılı numara ile gönderilen Zekai Apaydın imzalı bir belge bu konuda dikkat çekicidir. Buna göre Sovyet Rusya'nın Fransa ile Türkiye arasındaki anlaşmazlığa tarafsız kalmasının doğru olmadığı, Stomanyakof'un da cevaben ilgili görüşe referans vererek ilgisiz kalamayacaklarını ve fakat Fransa üzerinde etkili olmanın gereğini aksi takdirde Türkiye'nin yanında başka şekilde olamayacaklarını belirtmiştir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Moskova Fransa üzerinde belli ölçüde etki kurabilmede istekli ve ancak bu şekilde Türkiye'ye destek olabileceğini vurgulamıştır.⁴³

Cenevre sürecinde müzakerelerin yoğunlaştığı 1938 yılı gelişmelerinde ise Menemencioglu'nun Cenevre'den Hariciye Vekâlet'ine 08.03.1938 tarihli yazı Hatay meselesinin çözümünde izlenen diplomatik yöntem ve var olan çoklu diplomatik vaziyet hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bu diplomatik belgede Mösyö dö Tesson ile yaptığı görüşmede Aras, Tesson'ın Türk-Fransız dostluğunu önemseydiği, Hatay konusunda da bu dostluğa dayanarak görüşmelerin geliştiğini, bu dostluğun diplomatik süreçte temel teşkil ettiğini vurguladığını belirtmiştir. Ondan Sancak seçimlerinde tam bir Türk idaresinin Fransızlar tarafından sağlanmasını beklediğini, kendisinin onunla aynı fikirde olduğunu ancak belirsiz yani müphem bir cevap verdiği vurgu yapmıştır. Tesson'ın bu konuda Türk-Fransız ilişkilerinin genel mahiyeti hakkında da görüşme salahiyetinde olduğunu bunun da faydalı olacağını belirttiğini iletmiştir. Aras fakat kendisinin böyle bir yetkinliğe tek başına sahip olmadığını Türkiye-Fransa ilişkilerinin her iki taraf tarafından talep edilerek uygun bir surette olmasını salık verdiğini aktarmıştır.⁴⁴ 1938 yılı sancak seçim sürecine dair yaşanan gelişmeler dış basında da geniş yankılar uyandırmıştır. Dış basına yansıyan haberlerin bir kısmı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivlerinden takip edilebilmektedir. Bu belgelerden biri Hatay'da gelişen olayların ana gazete manşetine aktarıldığını belirtmektedir. Hariciye Vekâleti İkinci Daire Reisliği Şube 3 adıyla tasnif edilmiş olan belge 15 Mayıs 1938 tarihlidir. Buna göre *Deutsch Allgemeine Zeitung* gazetesinin 27 Nisan 1938 tarihli nüshasında yayınlanmış olan *Alexandrette* başlıklı makale Almandan tercüme edilerek Berlin Büyükelçiliği üzerinden gönderilmiştir. Makalede Hatay'da yaşanan olayların uzun uzadıya anlatıldığı, matbuatımızın 10 Nisan'da yapılmış olan intihabat hakkında dostça olmayan neşriyatına rağmen Alman matbuatının mukabeleye tevessül etmeyip bilakis müspet ve hayırlı sonuçlar alınmasını ve Türkiye'ye cenuptaki Arap milleti ile dostane bir iş birliği kurmasına yönelik bir temenni niyetinde bulduklarını aktarmaktadır.⁴⁵ Türk Dışişleri Bakanlığı *Türk Diplomatik Arşivlerine yansıyan 7 Mayıs 1938 tarihli evrak yine 1938 tarihli Hatay olaylarını Deutsch Allgemeine Zeitung gazetesinin aktarımını inceleyerek raporlamış olup Türkiye ile cenup Arap milleti ile oluşabilecek Türkiye'nin Rusya'nın konunun çözümünde Türkiye'ye vereceği desteğe karşılık*

43 TDA, 571/35231/138611/31.

44 TDA, 534/37245/149513/33.

45 TDA, 501/31963/125879/28.

Arşiv

Akademik
Bakış

13

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

Kars ve Ardahan'ın Rusya'ya verileceği iddiası ve benzer asılsız propagandaların olduğu yönündeki Alman basınının yanlış beyanına dikkat çekmektedir. Buna göre Türk-Sovyet hükümetlerinin münasebetleri etrafında çıkarılan propagandaların çözümü üzerine bunların tamamen asılsız olduğunun beyanı yönünde yapılacak neşriyat ve tezkibin Sovyetler mi yoksa tarafımızdan mı yapılması hususunda görüş talep edilmiştir. Bu noktada Litvinof'un buna karşın herhangi bir tezkibe gerek olmadığını ancak Türkiye tarafından yapılacak bir tezkip ya da çalışmaya muvafık olduğunu bildirdiği notu düşünülmüştür. Buna karşın bakanlık tarafından sözü geçen konuda hazırlanan metnin Anadolu Ajansına verildiği aynı zamanda Büyükelçiliğe yollanan ve dönemin Dışişleri Bakanı Rüştü Aras'ın imzasını taşıyan bir şifrede Sovyet yayınında da Türk-Sovyet hududu konusunda herhangi bir müzakerenin olmadığı konusunda bir neşre ihtiyacın önemi hususu önemle Litvinof'a iletilmiştir. Bu yazıya cevaben Litvinof'un da Alman kaynaklı haberlerin taraflarından uygun bulunmadığı ve Türk Dışişleri Bakanının mütalaasının isabetli bulunduğunu, ilk fırsatta *İsvestia gazetesinde çıkacak bir makalede bir ret ve tezkip mahiyetinde bir pasaj ilave ettireceğini bildirmiştir. Yanı sıra söz konusu gelişmelerin tetkiki ve Investia ya da başka bir başka gazetede çıkmış varsa yazının tercümesiyle birlikte Moskova Büyükelçiliği tarafından gönderilmesi talep edilmiştir.*⁴⁶ Hatay meselesinin çözümü üzerine yukarıdaki belgede de kısaca özetlenen ve Alman basınına yansıyan haberlere karşın Hariciye Nezaretinden Moskova Büyükelçiliğine giden cevabi yazıda durumu tezkip eden yayının neşredildiği bildirilmiştir. Ayrıca Litvinof'un Alman basınının bu yöndeki yayınına tezkibe değerli bulmayışına mutabık olmadığını belirten Aras, Türk-Sovyet hududu üzerine çıkarılan böyle bir pazarlık meselesinin uygun bir biçimde gazetelerde tezkip ya da tenvirinin Türkiye ve Balkan kamuoyu ve halkı üzerinde iyi bir tesir oluşturacağına dikkat çekmiştir. Aras, konunun yeniden Litvinof'a iletilmesi, Sovyet matbuatında hiçbir surette kati olan Türk-Sovyet sınırı üzerinde herhangi bir müzakerenin olmadığını münasip bir şekilde neşrine delalet etmesini ve böyle bir hareketin Türkiye açısından dostumuz Sovyet Rusya tarafından gösterilen bir alaka olarak iyi tesir edeceğinin belirtilmesini istemiştir.⁴⁷ Moskova Büyükelçiliğinden Türk Dışişlerine gelen cevabi yazıda ise Litvinof ile konu ile ilgili tekrar görüşüldüğü belirtilmiştir. Bu görüşmede Litvinof'un bahsi geçen durum ile ilgili Sovyet matbuatı ile görüşeceği harici ilişkilerle ilgili yanlış bilgilerde bulunan hasım matbuatın bu nevi faaliyetlerini illüstre etmek için Türkiye hudutları ile ilgili bir pasajda konuyu açıklamalarını sağlayacağını ilettiği aktarılmıştır. Ayrıca Litvinof'un Sovyet gazetelerinin esasen nakletmediği bu havadisi resen tekrar edip tezkip etmenin doğru olmayacağı, Sovyetler olarak Almanlar ile çıkarılan bu tür yalanlara katiyen cevap vermemek prensibini takip ettiklerini belirttiği aktarılmıştır. İlaveten buna rağmen kalkıp ajans Tas'ta Türk

46 TDA, 571/34993/138024

47 TDA, 571/34993/138024/3.

görsel

hudutları hakkındaki müzakere haberlerinin aslı yoktur demenin şimdiye kadar taraflarından tekzip olunmayanların demek ki aslı varmış anlamına geleceğini vurguladığı bunun da doğru olmayacağını düşündüğünü ifade ettiği belirtilmiştir. Son olarak Apaydın, Litvinof'un bu mevzuda ret ve tezkibi ilk fırsatta *İzvestiya* gazetesinin yazacağı bir makalede konuyu yazmayı kabul ettiğini, bunu yapacağını Dr.Tevfik Rüştü Aras'a selamlarını ileterek arzularına karşı daima itina ile mütehasıs olduklarını belirtmemizden memnun olacağını eklemiştir. Yanı sıra Fransa ile yaptığımız anlaşmadan Sovyet hükümetinin fevkalade memnun olduğunu ve kendisinin de çok sevindiğini izah ederek alınan sonucun çok büyük olduğunu bunun Türk politikasının başarısı olarak değerlendirdiklerini bunu da kendilerinin en yakın dostlarının başarısı olarak gördüklerini ifadelerine eklemiştir.⁴⁸

1-10 Temmuz 1938 tarihleri arasında Hatay'da gelişen olaylara dair Baltık basınına yansıyan durum Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivleri üzerinden izlenebilmektedir. İlgili arşivde yer alan 12 Temmuz 1938 tarihli evrak Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine matbuat raporu olarak gönderilmiştir. Rapor dönemin Türkiye Cumhuriyeti Baltık Elçisi Nuri Batu imzasını taşımaktadır. Rapora göre *Paevaleht* gazetesinin Londra muhabiri Türk askeri kuvvetlerinin Hatay'a girmesinin İngiltere ve Fransa'nın haysiyetini ihlal ettiğini, Fransa'nın Cemiyeti Akvam prensiplerine sadakat siyasetinden vazgeçtiğini gösterdiğini ve bu durumun da İngiltere tarafından hoş karşılanmadığını belirtmiştir.⁴⁹ Bu gelişmelerin ardında Türk-Fransız diplomatik ilişkilerin krize girdiği bir durum baş göstermişti. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Varşova Büyükelçiliğinden Büyükelçi Ferit Tek imzası ile Hariciye Vekâletine gönderilen 25 Ekim 1938 tarihli arşiv belgesi Ekim 1938'de Antakya'da yaşanan bir hadiseye işret etmektedir. Buna göre *Warszawski Dziennik Narodowy* gazetesinin 23 Ekim 1938 tarihli nüshasında yer alan bir haberde Antakya'da bir Türk çavuşunun bir Fransız zabitanı öldürmüştür. İlgili haberi Hariciye Vekâletine ileten evrak konunun teyidini rica etmektedir. Belgede Fransızların Türk garnizonunun başka yere taşınması, sorumluların en ağır bir şekilde cezalandırılması bilgisi yer almaktaydı.⁵⁰ Ancak kısa bir süre sonra olaylar her iki tarafın ılımlı yaklaşımıyla çözümlenmişti. Temmuz ayı içerisinde seçim kayıtları başlamış, 24 Ağustos'ta ise Ankara'nın belirlediği adaylar seçimi kazanmıştır. 2 Eylül 1938'de Türklerin çoğunluğu oluşturduğu Hatay Millet Meclisi ilk toplantısını gerçekleştirerek Tayfur Sökmen Cumhurbaşkanlığına, Abdurrahman Melek Başbakanlığa, Abdülgani Türkmen'i ise Meclis başkanlığına seçilmiştir. Hatay Devleti için Türkiye'deki kanunların olduğu gibi Hatay'da uygulanması kararı alınmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ayak izlerinin hissedilmeye başladığı ve siyasal konjonktürün hızla değişmeye başladığı söz konusu yıllarda İngiltere'nin arabuluculuğuyla Fransa'nın beliren savaş tehdidi ve Al-

48 TDA, 571/34993/138024/4. Ayrıca bkz. TDA, 571/34993/1380246.

49 TDA, 520/20164/17565.

50 TDA 566,/250/2155/8

Arşiv

Akademik
Bakış

15

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

manya'da Hitlerin birçok yerde başlattığı işgaller üzerine Hatay meselesinin Türkiye'nin lehine çözülmesinde uzlaşma sağladığı görülmüştür. Türkiye ile Fransa arasında 23 Haziran 1939'da imzalanan *Türkiye ile Suriye Arasındaki Toprak Sorunlarının Kesin Çözümüne İlişkin Anlaşma* ile Hatay, Türkiye sınırına katılmıştır. Hatay Devlet Meclisi 29 Haziran 1939'da gerçekleştirdiği son oturumda Hatay'ın Türkiye'ye iltihakını oy birliğiyle kabul etmiştir. 23 Temmuz'da Fransız askerinin bölgeden çekilmesi ile yaklaşık yirmi yıllık Fransız manda dönemi sona ermiştir.⁵¹

1939 yılı gelişmeleri Hatay'ın Türkiye'ye katılım sürecine kadar olan özellikle diplomatik görüşmelere dair bazı önemli bilgilerin Dışişleri Bakanlığı TDA belgelerine yansıyan örneklerine bakılacak olunursa özellikle birkaçından bahsedilebilir. Bunlar arasında Londra Büyükelçiliğinden Hariciye Vekâletine gönderilen 24 Şubat 1939 tarihli evrak Tevfik Rüştü Aras imzalıdır. Buna göre Aras, İngiltere Dışişleri Müsteşarı Mr. Batler, Hariciye Nazırı Nuri Paşa, Prens Monaim ile Mahir Paşa'nın katıldığı bir öğle yemeğinden sonra gerçekleşen görüşmelerde esas konunun Filistin Konferansı olduğunun anlaşıldığını ancak gerek Mr. Batler gerekse Hariciye Nazırı ile ayrı ayrı yaptığı görüşmede konuyu bir şekilde ajansların aktardığı Suriye'de yaşanan karışıklık üzerine yoğunlaştırdığını aktarmaktadır. Günün şartlarında hâsıl olan belirsizlik ve İspanya'daki hadiseler de düşünüldüğünde artık Hatay meselesinin kati bir biçimde çözümünün her açıdan fayda sağlayacağını ilettiğini aktarmıştır. Filistin işinde Türk hükümetinin vaziyetinin belli açık olduğunu Suriye konusunda da aynı net durumun yaşanmasının zaruri bir durum olduğunu vurguladığını, Hatay'ın haricinde bir emele sahip olunmadığını, bölgede ancak sükûn ve mutluluk dilediklerini ve komşularla iyi ilişkilerde bulunmayı arzuladıklarını aktardığını ifade etmektedir. Mr. Batler'in konuşulanları tasvip eder görüldüğü Hariciye Nazırının mütalaa yerinde bulduğunu ancak bu hususta Fransa sefiri ile görüşmemiş olduğunu, görüşeceğini ve gelecek görüşmede konu ile ilgili görüşünü paylaşacağını ifade etmiştir. İlaveten Aras, her ikisinin cevabının Türkiye'ye karşı emniyetli ve dostane olduğunu, Hatay için talep ettiğim durumun sadece bir İngiliz görüşü olmadığı meselenin Fransa görüşü ile mütalaa etmek istedikleri anlaşılacaktır.⁵² Hatay'ın Türkiye'ye katılımı üzerine dış basına yansıyan haberler konusunda Türkiye Cumhuriyeti Berlin Büyükelçiliğinin Hariciye Vekâletine Büyükelçi Hamdi Arpağ imzasıyla gönderdiği bir raporda Alman basınının

51 *Kurun*, 22 Temmuz 1938, s.1.; *Kurun*, 25 Ağustos 1938, s.1.; *Yeniğün*, 2-3 Eylül 1938, s.1.; *Vakit*, 24 Haziran 1939, s.1; *Vakit*, 30 Haziran 1939, s.1. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Asker, "Misak-ı Milli'den Anavatan'a: Sancak Meselesi ve Çözümü", *Yeni Türkiye*, 93/2017, s.1105-1116; F. Kurnaz Şahin, "Hatay'ın Bağımsızlığı Sürecinde Türkiye'nin Bölgedeki Asayışı Sağlamak İçin Yaptığı Askeri Hazırlıklar: Takviyeli Alay ve Faaliyetleri", *Anavatan'a Katılışının 80. Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ATAM,, Ankara, 2020, s.463-524.

52 *TDA*, 534/34398/150257/31 Volkan Payaslı ve Olca Özkaya, *Anılar, Tefrikalar, Arşiv Belgeleri Işığında Fransız İşgal Yıllarından Bağımsızlığa Hatay*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2020.

tehditkâr neşriyatta bulunmuştur. Almanya'da yayın yapan *Börsen-Zeitung* gazetesinin 24 Haziran 1939 tarihli sayısında yer alan konu ile ilgili makalelerin özeti kısaca şöyledir: “*Hatay'ın Türkiye'ye verilmesi Cemiyeti Akvamanın mandater prensibini ve beynelmilel hukuku ve Akdeniz muvazenesini ihlal etmiş ve İtalya'nın Fransa'ya müteveccih müddeiyat ve mütalibine bir emsal teşkil eylemiş. Hatay'ı vererek Türkiye'yi çember siyasetine iştirak ettirmek gibi hadiseleri İtalya'nın sükûnetle karşılayacağını zannetmek felaketli bir hata olacaktır. Nitekim Arnavutluk'un işgali İtalya'nın bu kabil siyaseti sükûnetle karşılamaması yolunda bir merhaleyi teşkil eder.*”⁵³ Bu belgeden Alman basınının Hatay'ın Türkiye'ye verilmesinin Milletler Cemiyeti'nin uluslararası denge siyasetine aykırı bularak konunun bu şekilde çözümünün Akdeniz'de var olan siyasal dengeleri de tehdit edebileceğine işaret ettiği anlaşılmaktadır.

Sonuç

İki savaş arası dönemin Türk dış politikasına yansıyan siyasal mücadeleleri arasında Hatay meselesinin çözümü de yer almaktadır. Hatay'ın bağımsızlığı ve Türkiye'ye katılımı Atatürk'ün dış politikadaki önemli başarısıdır. Hatay'ın Fransız işgali ile başlayan, 1921 Ankara Antlaşması çerçevesinde manda idaresi ile yönetilmesi süreci, 1938'de bağımsızlık ve 1939'da Anavatan'a katılımına kadar geçen süre pek çok akademik çalışmada çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Bu çalışma 1936 ve 1939 yılları içerisinde gelişen Hatay meselesinin Cenevre'ye taşınması, çözümlenmesi ve dış basına yansımaları ile sınırlandırılmıştır. Konu yukarıda da bahsedildiği üzere farklı arşiv kaynaklarının yanı sıra öncelikle ve daha çok Türk Diplomatik Arşivinde tasnif edilmiş ilgili belgelerin çözümlenmesi ve yorumlanması ile geliştirilmiştir. Burada özellikle 1936 yılı gelişmeleri çerçevesinde Fransa dış politikasının genel tavrı, konuya bakış açısı ortaya konularak buna karşın aynı tarihsel süreçte Türk dış politikasının siyasal seyri, basın yayın çalışmaları ile oluşturulmak istenen tehditkâr propaganda çalışmalarına karşın izlediği tutum karşılaştırılarak değerlendirme sürecine tabi tutulmuştur. 1936 yılı ile başlayan ve *dünyada git gide belirginleşen siyasal ve iktisadi kriz, Almanya'da Hitlerin iktidarı ile başlayan işgalleri ve bunun yarattığı güvensizlik ve tehdit başta İngiltere'yi yeni bir savaşa karşı gerekli tedbirlerin alınmasına mecbur bırakmıştır. Bu tarihsel ortam İngiltere'nin arabuluculuğu ile Fransa'nın sorunun çözümüne giden uzlaşma yolunu kabulüne zemin hazırlamış ve Hatay sorunu tarafların arasında gerçekleşen siyasal ve diplomatik müzakereler ile Türkiye'nin lehine sonuçlanmıştır. Bu çözüm arayışları ve diplomatik müzakere sürecinde Türk diplomasisinin takip ettiği kararlı tutumun açıklıkla gözlemlendiği söz konusu arşiv belgeleri önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Buna göre Türkiye'nin konunun çözüm sürecinde başından itibaren sergilediği dış politikada tutarlı, temkinli, stratejik, kararlı, çerçevesiz, planlı, müzakereci, sulh taraftarı, çözüm odaklı, milli çıkarları ön planda tutmada ısrarlı*

Arşiv

Akademik
Bakış

17

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

ve misak-ı milli esasına tabi şekilde özetlenebilen yaklaşımları uyguladığı anlaşılmaktadır. Türk dış politikasının Ankara, Hatay ve uluslararası kamuoyunda aynı yollarla ancak doğru bilgileri içeren basın ve yayın faaliyetlerinin gerçekleşmesine çaba gösterdiği, bu çabaların diplomatik müzakereler aracılığıyla da müttefik devletlerin desteğini sağlama yönünde sürdürülen görüşmelerle de desteklendiği dikkat çekici bir başka tespittir. Nihai bir genel çıkarım olarak Hatay meselesinin Türk dış politikasında stratejik, konjonktürel, realist bir odağa oturtularak uzun soluklu, istikrarlı, sulh yanlısı ve misak-ı milli esasları hassasiyetiyle uluslararası kabulü de sağlayarak çözümlenmiş olduğu önemlidir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.1.0.0/594.53.1.BCA, 030.10.10.0/22.501.23.BCA, 30.10.0.0/224-510-12. BCA, 30.18.1.2/71-1-2.BCA,30.10.0.0/222.499.4.BCA,30.18.1.2/71.4.15.BCA,490.1.0.0/3.15.44. BCA,030.10.10.0/22.501.23.BCA, 030.10.0.0/223.502.5.BCA, 30.10.0.0/224-510-12.

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

CA A IV-18-C, D 74-1, F-33-15.CA A IV-18-C, D 74-1, F-27.CA A IV-18-C, D 74-1, F-28.CA A IV-18-C, D 74-1, F-28-2.

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

TDA571/34993/138024/15.TDA,571/34993/138024/12.TDA,571/34993/138024/. TDA,571/34993/138024/10.TDA,571/34993/13802411.TDA,571/35231/138611/31. TDA,37245/149513,33.TDA501/31963/125879/28.TDA,501/31963/125879/29. TDA,501/32041/126175,/21.TDA,571/34993/138024.TDA,571/34993/138024/3. TDA,571/34993/138024/4.TDA,571/34993/138024/6.TDA,5520/20164/17565/1. TDA,566/250/2155/8.TDA/534/34398/150257/31.TDA/31963/130403/7. TDA571,34993/138024/5.

Resmi Kaynaklar

görsel TBMM Zabıt Ceridesi, D 5, C 13, 1936, TBMM Zabıt Ceridesi, C 20, D, V, 1 Kasım 1937.

Sürelî Yayınlar

Akşam, Atayolu, Cumhuriyet, Kurun, Milliyet, Son Posta, Ulus, Yeniğün.

Araştırma ve İnceleme Eserler

ADA, Serhan, *Türk Fransız İlişkilerinde Hatay Sorunu (1918-1939)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

ASKER, Ahmet "Misak-ı Milli'den Anavatan'a: Sancak Meselesi ve Çözümü", *Yeni Türkiye*, 93/2017, s.1105-1116.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, C.28, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2015.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C 1-3, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006.

BİRSEL, Haktan- ÖZKAYA Duman, Olca, "Le Sandjak Est Ture (Sancak Türk'tür) Broşüründe İskenderun Sancağı Sorunsalı", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 49, Güz 2012, s. 343-366.

ÇELENK, Selim, *Hatay'ın Kurtuluş Mücadelesi Anıları*, Antakya, 1997.

- DAĞISTAN, Adil- Sofuoğlu, Adnan, *İşgalden Katılma Hatay*, Phoenix Yayınları, Ankara, 2008.
- DAYI, S. Esin, "Hatay Devleti ve Hatay'ın Anavatan'a Katılması", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19, Erzurum, 2002 s.331-340.
- FANİ, Ali İlmi, *Bir 150'liğin Mektupları*, Kitabevi, İstanbul, 1998.
- İNAN, Afet, *Atatürk'ten Mektuplar*, TTK, Ankara, 1989.
- İNAN, Afet, *Tarihe Tanıklık Edenler*, İş Bankası, İstanbul, 2011.
- İskenderun-Antakya Meselesi, Ankara, 1936.
- KARAKOÇ, Ercan, "Atatürk'ün Hatay Davası", *Bilgi*, Sayı 59, Yaz, 2009, s.97-118.
- KOCATÜRK, Utkan, "Prof. Dr. Afet İnan'la Bir Konuşma", *AAMD, C I, S 3*, Temmuz 1985, s.727-728.
- KÖNİ, Hasan, "Hatay Sorununa Yeni Bir Bakış", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, 1989, s.535-539.
- KURNAZ ŞAHİN, Feyza, "Hatay'ın Bağımsızlığı Sürecinde Türkiye ve Türklere Yönelik Olumsuz Propaganda Faaliyetleri (1938-1939)", *History Studies Dergisi*, 11/3, Haziran 2019, s.1093-1122.
- KURNAZ ŞAHİN, Feyza, "Hatay'ın Bağımsızlığı Sürecinde Türkiye'nin Bölgedeki Asayışı Sağlamak İçin Yaptığı Askeri Hazırlıklar: Takviyeli Alay ve Faaliyetleri", *Anavatan'a Katılışının 80.Yılında Hatay Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2020, s.463-524.
- Le Sandjak Lutte Pour Son Independance-1936* Bağımsız Hatay Topluluğu, Antakya, 1936.
- MAYAKON, İsmail Müştak, "Hata-Hatay ve Oronte-Uratube, Harita Üzerinde Mukayeseli Bir Etüd", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1936.
- MELEK, Abdurrahman, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara, TTK, 1991.
- ÖCAL, Hulki *Hatay Savaşı*, Desen Matbaa, Ankara, 1953.
- ÖZKAYA Duman, Olcay, *Bağımsızlığa Giden Yolda Sancak'tan Hatay Devleti'ne Yerel Basın ve Faaliyetleri (1918-1939)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2019.
- PAYASLI, Volkan ve Özkaya, Olcay, *Anular, Tefrikalar, Arşiv Belgeleri Işığında Fransız İşgal Yıllarından Bağımsızlığa Hatay*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2020.
- PAYASLI, Volkan, *Sancak'tan Vilayete Hatay (1921-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2007.
- PEHLİVANLI, Hamit vd., *Türk Dış Politikasında Hatay (1918- 1939)*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.
- SARINAY, Yusuf, "Atatürk'ün Hatay Politikası I (1936-1938)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, , C 12, Sayı 34, 1996,s.12.
- SELÇUK, Hamdi, *Bütün Yönleriyle Hatay'ın O Eski Günleri*, İstanbul, Sucuoğlu Matbaa, 1972.
- SHIELDS, Sarah D. *Identity Politics and European Diplomacy InThe Middle East On The Eve Of World War II*, Oxford Universty Press, 2011.
- SOYAK, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- SÖKMEN, Tayfur, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, TTK, 1992.

İnternet Kaynağı

BAZANTAY,Pierre, *Conflic De Nationalites Au Proche-Orient*, (Le SandjakD'Alezandrette 1934-1939), Ed. Armenag Aprahamian, (Membre Du Conseil National Armenien), La France Et La Question D'Orient, Rapport Nu. 3, <http://www.haybachdban.org/Armenie-Occidentale/De->

Arşiv

Akademik
Bakış

19

Cilt 17
Sayı 33
Kış 2023

partement-Interieur/Analyse/LESANDJAK- D-ALEXANDRETTE-Rapport-N%C2%B03.pdf s
15-18.(04.11.2012)

Extended Abstract

In accordance with the international relations, the diplomatic and political changes on a global and regional scale exist among the determining features of countries' foreign policies. The Hatay question which constituted one of the focal points of which the Turkish foreign policy relied during the interwar period actually proceeded and resolved with the effect of change process through this direction. In this study, the purpose is to reveal especially the method of Turkish foreign policy and the diplomatic struggle between the parties in the solution of the Hatay question. In this context, the diplomatic networks and practices of the parties in the diplomatic struggle which had been evaluated by analysing diplomatic archival documents of the Turkish Foreign Affairs which were used for the first time in the context of the subject and in a broad framework. In the diplomatic network in question, we have encountered with the significant evaluation that the important correspondences as to the foreign policy of foremost Turkey and France including Russia and the Baltic have effected the historical process within the framework of political balances. Furthermore, it was understood that the struggle by the Sandjak, gained a special administration by the Ankara Treaty on 20 October 1921 and separated from Turkey till 1939, against the biased ve negatory propaganda implemented under the control of France in 1936 and later created a power to a certain extent in the national and international arena. Besides, Turkey's attitude against the diplomatic struggle and how this attitude was carried out, the transfer of the issue to Geneva, the process of the claims and of the reconciliation provided the topic as the main point of discussion of the study to be understood from a broader perspective. Viewed from a general perspective, Hatay's independence and becoming a part of Turkey is the success of Atatürk in foreign policy. In fact, the French occupation period of Hatay, its administration process by mandate, the independence in 1938 and the accession to the Motherland in 1939 had been studied in many academic studies in its various aspects. This study was constructed by analysing the different archives related to the transferring of the Hatay issue, emerging between 1936 and 1939, to Geneva and its reflections in the foreign press and mostly by analysing and interpreting related documents classified in the Turkish Diplomatic Archives. In this way, especially the general attitude of the French foreign policy within the framework of the developments in 1936, its perspective of the issue and the political course of the Turkish foreign policy in the same historical process, its politics against the threatening propaganda created by the press were scrutinized. The ruinous propaganda carried out by France especially in Hatay and international public opinion by way of the press was counteracted by the efforts of Turkish foreign policy. This struggle was developed and pursued by the instruments and the methods of the Turkish foreign policy. Another remarkable detection of this study is that the Turkish foreign policy strived to carry out press and broadcasting activities including true information in the public opinion of Ankara, Hatay and international community, and that these efforts were backed by the meetings and diplomatic negotiations which aimed the support of its allies.

görsel